

Józef Makselon

"Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka", Władysław Prężyna, Lublin 1931 : [recenzja]

Studia Philosophiae Christianae 20/1, 197-200

1984

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

tematycznych do opisu świata materialnego. (W Polsce w *Bibliotece Matematycznej* ukazała się książka R. Dudy *O pojęciu wymiaru*, Warszawa 1972, 151, w której autor w elementarny sposób przedstawia te matematyczne teorie wymiaru).

Gorelik stara się rzetelnie i obrazowo przedstawić obecny etap rozwoju teorii opisujących przestrzeń fizyczną oraz ich genezę. Przeprowadza interesujące analizy prezentowanych poglądów, przedstawia wkład ich autorów w dalszy rozwój wiedzy, a także braki tych teorii.

Autor nie udzielił odpowiedzi na pytanie zawarte w tytule pracy, gdyż jak sam stwierdza: „nie ma dotąd fizycznej teorii, w której fakt 3+1-wymiarowości byłby wyjaśniony za pomocą bardziej podstawowych faktów” (s. 154). Poza tym wydaje się, że w naukach przyrodniczych nigdy w pełni nie uda się udzielić odpowiedzi na żadne pytanie „dlaczego?”. Można tylko pewne fakty wyjaśniać za pomocą innych, które mogą się nam wydawać prostsze lub bardziej podstawowe. Mimo, że czytelnik nie znajdzie odpowiedzi dlaczego przestrzeń jest trójwymiarowa, to jednak autorowi udało się przybliżyć problemy związane z tym pytaniem.

Autor zwraca dużą uwagę na związki między matematyką a fizyką. Pokazuje w jaki sposób teorie fizyczne wpływają na tworzenie się pojęć matematycznych oraz jak teorie matematyczne są wykorzystywane przez fizyka. Wprawdzie dotyczy to tylko pojęć geometrycznych związanych z wymiarem, to jednak na tej podstawie można wyciągnąć wnioski bardziej ogólne.

Problem wymiaru Wszechświata został ukazany z kilku różnych aspektów. Książka może więc zainteresować szeroki krąg czytelników szczególnie, że poruszony temat jest ciekawy i został przedstawiony prostym językiem. Autor wymaga od czytelnika znajomości tylko podstawowych faktów z matematyki i fizyki. Problem geometrii Wszechświata jest ważny nie tylko dla fizyka i matematyka, ale również dla filozofa przyrody i kosmologa, którym książka może służyć jako punkt wyjścia dla dociekań filozoficznych.

Anna Lemańska

Władysław Prężyński, *Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1981, s. 178.

Prezentowana tutaj praca stanowi trzecią książkę ks. Wł. Prężyńskiego — czołowego polskiego psychologa religii. W prowadzonej przez niego katedrze psychologii religii KUL, mającej bliskie powiązania z katedrą psychologii społecznej, dominują badania nad postawami religijnymi. Głównym teoretycznym założeniem tego środowiska naukowego jest ujmowanie postaw religijnych w wielorakich powiązaniach z osobowością człowieka. Wydaje się to być słuszne, zarówno z teoretycznego jak i metodologicznego punktu widzenia. W takim bowiem ustawieniu sprawy zostaje wyeksponowana psychologiczna kategoria postawy, która już na stałe zadomowiła się w psychologii osobowości, gdzie osobowość człowieka próbuje się określać jako syndrom postaw. Pojęcie „po-

stawa" należy również do najbardziej popularnych w badaniach nad religijnością.

Lubelski psycholog religii podejmuje w swej książce jedno z najbardziej fundamentalnych i ciągle aktualnych zagadnień zarówno dla nauki jak i życia, bo pisze o człowieku, a konkretniej o jego myśleniu wg wartości, jaką w tym wypadku stanowi *sacrum*. Przy próbach pisania na ten temat trudno o obiektywizm i słuszny dystans badacza. Zatrącenie owego dystansu zdarza się nawet wówczas, gdy badacz jest empirykiem i ma do czynienia z tzw. obiektywnymi faktami. U autora omawianej książki jest inaczej. Zauważamy bowiem właściwą postawę badacza-empiryka i niekiedy może nawet zbyt daleko posuniętą ostrożność w formułowaniu wniosków. I to uwierzytelnia całą pracę i czyni godną zainteresowania. Podejmijmy więc próbę jej prezentacji.

Książka pt. *Funkcje postawy religijnej w osobowości człowieka* jest pracą teoretyczno-empiryczną i stąd w I rozdziale autor wyjaśnia podstawowe pojęcia, jakich używa w dalszym wywodzie, a więc najpierw pojęcie postawy (jej struktury, genezy i związku z osobowością), a następnie rozpracowuje zagadnienie relacji postawy religijnej do osobowości. Jest to centralny akapit teoretycznej części książki, gdyż jego treść wyznacza i uzasadnia organizację badań empirycznych.

Do zebrania materiału empirycznego autora książki wykorzystał następujące testy osobowości: Cattella „Kwestionariusz osobowości” Gougha „Inwentarz osobowości”, Morrisa „Drogi życia”, Crumbaugh i Maholicka „Skalę sensu życia”, Gougha „Test przymiotników” oraz Shostroma „Kwestionariusz samoaktualizacji”. Wszystkie te metody opierają się, jak wiadomo, na odmiennych założeniach teoretycznych i dotyczą różnorodnych aspektów osobowości człowieka. W/w metody, jak również ich bazę teoretyczną, autor recenzowanej pracy omawia tylko w takim zakresie, w jakim jest to konieczne do zrozumienia otrzymanych przy ich pomocy wyników. Oddzielnego omówienia domaga się natomiast metoda badania postaw wobec religii skonstruowana przez ks. Prężynę. Aczkolwiek w literaturze przedmiotu spotyka się wiele wzorów konstruowania skal, to jednak trudno spotkać takie, które umożliwiałyby adekwatne ujęcie tej szczególnej cechy postawy, jaką jest jej intensywność. Uznając, że takiej możliwości nie daje skala typu Thurstone'a ani też technika analizy struktury ukrytej Lazarsfelda, autor wybiera skalę typu Likerta. Skala intensywności postawy religijnej „mierzy względnie stałe, pozytywne lub negatywne, ustosunkowanie się (intelektualno-przekonaniowe, emocjonalno-motywacyjne i behavioralne) jednostki wobec nadprzyrodzoności” (s. 45). W ujęciu prof. Prężyny przedmiotem postawy religijnej jest nadprzyrodzoność, której desygnatami są m.in. uznanie Boga jako stwórcy świata i cel ostateczny człowieka, świadoma akceptacja zależności człowieka od Boga oraz okazywanie Bogu należnej Mu czci i szacunku przez spełnianie Jego woli.

Konstruując „Skalę intensywności postawy religijnej” autor korzystał z pomocy 70 kompetentnych sędziów, co pozwoliło mu na wybranie spośród 300 twierdzeń dotyczących religijności 30 najbardziej diagnostycznych. Twierdzenia te oceniane są na 7-mio stopniowej skali. Wyniki wysokie oznaczają wysoki poziom intensywności pozytywnej, niskie — wysoki poziom intensywności negatywnej postawy, a wyniki średnie znamionują niską intensywność lub obojętność w zakresie religii. Rzetelność skali, mierzona metodą retestu, wynosi $r=0,979$.

Ustalono dla tej skali również trafność zewnętrzną (praktyki religijne i hierarchia wartości) oraz wewnętrzną (oceny kompetentnych sędziów).

Kilka refleksji o doborze metod. Dobierając metody, zarówno do badania różnych aspektów osobowości człowieka jak również jego religijności, autor uwzględnił najistotniejsze warunki, jakie się stawia w takich razach, a więc nie dobierał problemu do znanej mu metody, ale metody do psychologicznie ciekawego zagadnienia. W ten sposób znalazł się on w gronie maksymalistów teoriopoznawczych. Wszystkie metody przez autora dobrane do badań psychologiczno-religijnych charakteryzują się wysoką wartością diagnostyczną i niebagatelną cechą, jaką jest praktyczność w użyciu, co gwarantuje m.in. anonimowość i możliwość badań zespołowych.

Rozdział II, traktujący o metodach badań populacji, kończy się ogólnym przedstawieniem przebadanych osób. Ogółem przebadano 1035 osób, w tym 39,5% kobiet, w wieku 21—35 lat życia (średnia wieku wynosi 29,1 lat). Pochodzenie społeczne, miejsce zamieszkania jak i typ wykształcenia nie odgrywają w analizach autora zasadniczej roli ze względu na proporcjonalny dobór zmiennych. Interesuje go natomiast podstawowy problem: intensywność postawy religijnej, jej jakość i funkcje w osobowości człowieka charakteryzowanej przez 6 różnych, ale względem siebie komplementarnych, testów osobowości. Stąd też III rozdział swej książki ks. Prężyna poświęca postawie religijnej badanych i bliżej analizuje intensywność tej postawy oraz kryteria doboru grup o skrajnej intensywności postawy religijnej. Wyodrębnia 3 grupy zasadnicze: 1) o wysokiej intensywności pozytywnej postawy religijnej, 2) o wysokiej intensywności negatywnej postawy religijnej i 3) o niskiej intensywności postawy religijnej.

Dokładnie określwszy zmienną niezależną swych badań eksperymentalnych autor omawianej książki przechodzi do zasadniczego rozdziału swego studium, mianowicie ukazania różnic w cechach osobowości grup respondentów o skrajnej intensywności postawy religijnej. W tych analizach stosuje prosty i równocześnie klarowny schemat. Tak więc najpierw krótko prezentuje treściową zawartość poszczególnego czynnika bądź skali, a następnie — opierając się na precyzyjnych tabelach i przejrzystych schematach — ukazuje psychologiczne różnice między trzema grupami badanych osób. W drugim etapie analiz statystycznych prof. Prężyna zestawia profile osobowości wyodrębnionych grup psychometrycznych i wówczas jawi się globalna ocena funkcji religijności w osobowości człowieka.

Po przeprowadzeniu analiz statystycznych autor przechodzi do podsumowania, które jest nietypowe w pozytywnym sensie tego słowa. Nie stanowi ono bowiem prostego zestawienia istotnych różnic statystycznych, ale przekraczające statystykę wejście w problem badań. Przewodząc analizy statystyczne autor zauważył, że intensywność postawy religijnej wprowadza głębokie zróżnicowanie nie tylko na poziomie cech drugorzędnych, ale w samej strukturze osobowości. Znajdujemy tam przede wszystkim powiązania o powiązaniach intensywności postawy religijnej m.in. z integracją osobowości, odpornością na frustracje, poczuciem sensu życia, poziomem samoaktualizacji, stosunkiem do siebie i innych ludzi. Autor nie decyduje się na stwierdzanie kierunkowych zależności między badanymi zmiennymi, co zresztą jest uwarunkowane naturą metod psychometrycznych. Jednakże niekiedy stawia hipotezy odnośnie tej zależności. I tak np. uważa, że intensywność postawy religijnej jest

niezależna od elementów konstytucjonalnych osobowości. Przymuszenie to wydaje się być niezwykle interesujące i bogate w konsekwencje teoretycznej i praktycznej natury.

Pracę zamykają: bogata i różnojęzyczna literatura psychologiczno-religijna, aneksy oraz streszczenie w języku angielskim.

I jeszcze końcowa refleksja. Omówioną książkę i jej autora charakteryzuje oryginalność, która wynika z głęboko przemyślanego wiązania bogatej wiedzy o osobowości człowieka z jego religijnym zachowaniem. Niemalą rolę w tej oryginalności odgrywa wprowadzenie kategorii „intensywności postawy religijnej”. Po wtóre, powyższa książka stanowi dobrą dokumentację tego, co uczyniono na gruncie psychologii z zagadnieniem postaw religijnych. Autor dokumentuje również własne osiągnięcia. Czyni to w sposób rzeczowy posługując się językiem fachowym, ale nie ubogim i nie hermetycznym. Naukowe poszukiwania ks. Prężny są inspiracją do wielokierunkowych i wielopoziomowych badań postawy religijnej. Z tego powodu książka „Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka” w dziedzinie eksperymentalnej psychologii religii stanowić może dobre vademecum.

Józef Makselon

Studia z historii filozofii. Księga Pamiątkowa z okazji 50-lecia pracy naukowej ks. Pawła Siwka SJ, pr. zb. pod red. ks. R. Darowskiego, Kraków 1980, stron 263.

W 1980 roku znany ze swej szczególnie aktywnej działalności naukowej filozof i psycholog ks. prof. Paweł Siwek SJ obchodził swój jubileusz pięćdziesięciolecia pracy naukowej. Co prawda już w latach dwudziestych zaczęły się ukazywać pierwsze prace Jubilatą, jednak za właściwy początek jego działalności naukowej przyjęto rok 1930, kiedy to Paweł Siwek przedstawił na Uniwersytecie w Clermont-Ferrand dwie książki: *La psychophysique humaine d'après Aristote* i *L'âme le corps d'après Spinoza*, na podstawie których uzyskał państwowy doktorat francuski, tak zwany le grand doctorat. Ten szczególny jubileusz uczcili profesorowie Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego w Krakowie wydając specjalną księgę pamiątkową ku czci ks. prof. Pawła Siwka *Studia z historii filozofii* pod redakcją ks. prof. Romana Darowskiego.

Wspomniana księga składa się z dwu części. Pierwsza poświęcona jest w całości życiu i działalności naukowej ks. Siwka, druga natomiast zawiera sześć rozpraw z zakresu historii filozofii. Jak czytamy we wstępie — autorzy owych rozpraw poświęcają je Jubilatowi, który w swej działalności zajmował się również historią filozofii. Można też powiedzieć, że omawiana książka spełnia dwa zadania: ukazując się w języku polskim informuje o mało znanym w Polsce szerokim dziele naukowym polskiego jezuitę, którego wykładów słuchano w różnych częściach świata, a także informuje o pracach podejmowanych na Wydziale Filozoficznym Towarzystwa Jezusowego w Krakowie.

Większość swojego twórczego życia spędził ks. Siwek poza granicami rodzinnego kraju. Kiedy przebywał miesiąc czasu w Polsce po 41 la-